

Олексенко Світлана Валер'янівна, психолог Науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робота психолога ДНЗ з профілактики насильства над дітьми.

Питання насильства над дітьми, профілактичної роботи в цьому напрямку, зазвичай піднімається стосовно дітей шкільного віку, програми та проекти з профілактики насилля розраховані на психологів шкіл та соціальних педагогів, які працюють в школах. Але в дошкільній психологічній практиці робота з профілактики насильства над дітьми теж має проводитись. Адже, ще є випадки жорстокого поводженням з дітьми у дошкільному закладі (підвищений тон, крик педагога чи помічника вихователя; підтримання дисципліни, яка тримається на страхові; покарання, які впливають на фізичний та психічний стан дитини; висміювання, образливі прізвиська і т.п.), а також, у сім'ї (фізичні покарання, нехтування потребами).

Чому ж саме в дошкільному віці важливо починати таку роботу? В цьому віці розпочинається становлення особистості, формуються стереотипи поведінки та реагування в тих чи інших ситуаціях, відбувається фіксація життєвої позиції та життєвих установок, закладаються основи самооцінки. І саме у цей період дитина потребує найбільшої уваги і захисту.

Але ж процес соціалізації дітей не завжди відбувається спокійно і без насилля. Педагоги не завжди розуміють, що їхні дії є жорстокими щодо дитини і можуть призвести до непередбачуваних наслідків. Часто дорослі не бачать межі між дисципліною та насильством.

Якщо ж немає підтримки дорослих, а навпаки з дитиною поводяться жорстоко, відбувається насильство, то це буде мати для дитини негативні наслідки в майбутньому:

- патологічне формування особистості;
- закріплюється позиція жертви;

- формується занижена самооцінка, втрата віри в себе;
- дитина втрачає довіру до людей.

Адже, насильство – це не стільки дія когось, скільки відчуття того, над ким вона звершена. І якщо дитина перебуває в ролі жертви, то у неї формується відчуття втрати і передбачення, що це відбудеться знову і в майбутньому. Тобто дитина готує себе до такої ситуації, а значить вона в неї потрапить.

Тому виникає необхідність у проведенні заходів та впровадженні політики захисту дітей від будь-яких форм насильства.

Прояви насильства розділяють за видами:

- Фізичне (порушення меж) ;
- Психологічне (позбавлення вибору; жорстоке поводження);
- Економічне (нехтування потребами);
- Сексуальне (слід розмежовувати: сексуальне насилля - насильницькі дії та сексуальне розбещення – дача знань не відповідних вікові).

Жертвами насильства найчастіше стають діти, які мають:

- *Особливості поведінки* (замкнені діти, інтроверти (флегматики) або діти з імпульсивною поведінкою, гіперактивні).
- *Особливості зовнішності чи фізичні вади.*
- *Погані соціальні навички, недостатні комунікативні уміння* (порівняно з іншими дітьми, вони легше стають жертвами. Ставши жертвою, вони сприймають цю ситуацію як неминучу, знаходять виправдання насильнику).
- *Проблеми в розвитку чи хвороби* (епілепсія, тики, заїкання, енурез, порушення мови).
- *Низькі здібності* (які супроводжуються низькою самооцінкою, а вона в одному випадку може сприяти формуванню ролі жертви, а в іншому – агресивній поведінці, як варіанту компенсації).
- *Діти з незабезпечених сімей.*

Важливим моментом є виявлення індикаторів прояву насильства. Це ті ознаки, за якими можна визначити дитину-жертву:

- зниження успішності;
- синці, подряпини;
- зменшення спілкування;
- ігри наодинці;
- занедбаний зовнішній вигляд(брудне тіло, одяг);
- дитину-жертву часто дразнять;
- ці діти часто перебувають біля вихователя, щоб якимось захиститися (якщо насильство здійснює не вихователь).

Стосовно насильства в дитячому середовищі, то дії які йдуть від дітей в дошкільному віці скоріше можна назвати агресивними ніж насильницькими.

Оскільки насильницькі дії можуть йти від педагогів, батьків, то роботу слід проводити з ними. При цьому пріоритетним завданням має бути профілактична робота, поширення ненасильницьких цінностей та проведення інформаційної роботи. Важливо, щоб усі спеціалісти, які працюють в дошкільному навчальному закладі, мали спільне бачення проблеми та разом формували стратегію реагування на неї.

Також в роботі з дорослими(батьки, працівники закладу) мають ставитись такі завдання:

- актуалізувати та поглибити знання щодо проблеми насильства;
- формувати почуття відповідальності за себе та інших у розв'язанні проблеми насильства над дітьми;
- навчити визначати своє місце у розв'язанні даної проблеми, активно діяти на підтримку безпеки дітей у навчальному закладі.

В ситуації коли вже є факт насилля дорослого над дитиною дошкільного віку, потрібно захистити дитину і проводити роботу з дорослим. В роботі можна спиратись на законодавчу базу щодо проблеми насильства, яка є досить розробленою. Зокрема це такі **законодавчі акти та положення:**

- Міжнародна Конвенція про права дитини;
- Закон України про «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Про освіту»;

- Закон України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису;

- Указ президента України про внесення змін до пункту 4 Положення про Державний комітет України у справах сім'ї та молоді щодо попередження проявів насильства;

- Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження порядку розгляду заяв, скарг та повідомлень про вчинення насильства або реальну його загрозу у сім'ї або установах;

- Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України «Про затвердження інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство»;

- Наказ МОНУ від 01.02.2010 № 59 "Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми";

- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»;

- Лист МОНмолодьспорт № 1/9-74 від 05.02.13 р. «Зупинити насилля над дітьми – справа нашої професійної гідності».

Проводячи профілактичну роботу чи роботу по факту насильства, психолог не повинен залишатися сам на сам з проблемою. Існує система служб та установ з якими можна співпрацювати.

Здійснення заходів з попередження насильства покладається на:

- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї (МОНУ та його місцеві органи);
- службу дільничних інспекторів міліції;
- кримінальну міліцію у справах неповнолітніх;
- органи опіки та піклування;

- спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї (кризові центри, центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї).

Профілактична робота по запобіганню насильству не повинна обмежуватись просвітницькими заходами. Оскільки причини насильницької поведінки можуть бути різні, то і роботу слід проводити в різних напрямках.

Напрямки роботи з батьками:

- підвищення психологічної обізнаності батьків (наслідки жорстокого поводження як для дітей так і для дорослих, розрізнення межі між вимогливістю та жорстокістю, індикатори прояву насильства, причини та форми насильства, служби в які можна звернутись за допомогою);

- формування відповідальності за себе та інших (права дитини та обов'язки дорослих по реалізації цих прав, розуміння власних потреб та потреб дитини, визначення власних цінностей та очікувань від дитини);

- визначення власного місця у вирішенні проблеми насильства (усвідомлення власної позиції, можливості співпраці з педагогами, психологами).

Напрямки роботи з працівниками дошкільного закладу:

- підвищення психологічної обізнаності (ті ж питання що і з батьками);

- формування толерантного ставлення до дітей;

- визначення власного місця у вирішенні проблеми насильства (усвідомлення власної позиції, можливості співпраці з батьками, психологами, соціальними педагогами, заходи по роботі з дитиною-жертвою);

- профілактика емоційного вигорання;

- розвиток навичок комунікації, як ефективного засобу вирішення конфліктних ситуацій.

Можна організувати проведення тренінгів, тематичних зустрічей, групових консультацій, виступів на педрадах чи батьківських зборах.

В роботі з батьками чи педагогами можна використати модифікований варіант гри «Ріка»[2] (додаток).

Напрямки роботи з дітьми:

- розвиток емоційно-вольової сфери (вчити розпізнавати емоції та володіти ними, контролювати свою агресію, виражати свої емоції у соціально-прийнятній формі, виявляти симпатію, розуміти почуття інших);
- розвиток комунікативних навичок (навички спілкування, вміння конструктивно вирішувати конфлікти, відстоювати свої інтереси);
- психологічна підтримка особистісного розвитку (показувати «особливість» дитини, щоб вона не витрачала сили на самоствердження, формувати адекватну самооцінку надаючи можливість для реальних досягнень, розвиваючи соціальні навички, вчити розуміти потреби та бажання як свої так і інших);
- формування життєвих навичок, які допоможуть не потрапляти в ситуації насильства (вміння сказати «ні», вміння працювати в групі, вміння звертатись за допомогою і приймати її, вміння вибачитись, вміння допомагати іншим, вміння скаржитись, вміння захищати себе соціально прийнятним способом, не зачіпаючи чужі інтереси, вміння оцінювати ризик).

Робота з дітьми має носити комплексний характер. Це і заняття за спеціально створеною програмою (або включення вищеназваних завдань у програми розвитку емоційної сфери, розвитку комунікативних навичок і т.п.), і використання в повсякденні ігор та вправ на розвиток тих чи інших умінь, і обговорення художніх творів з «потрібними» ситуаціями і т.п.

Як висновок, хотілось би зазначити, що проблема насильства над дітьми дуже складна, не однозначна, але потрібно робити кроки для її вирішення. Для цього необхідна взаємодія психологів, педагогів, соціальних педагогів, інших фахівців, батьків. Важливо щоб всі дорослі, які опікуються дитиною мали спільне бачення проблеми та керувалися принципом поваги до особистості дитини.

Використані джерела:

1. Навчально-методичний посібник «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі»./ Упорядники: Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е. – К.: Huss, 2011. – 96 с.

2. Courtesy of Advocates for Youth, Washington, DC,
<http://www.advocatesforyouth.org/lessonplans/river/htm> та <http://wcu-network.org.ua/>

Додаток

Ріка

Мета: Нагадати дорослим про тиск з яким доводиться стикатися дитині.

Необхідні ресурси: Пов'язка для очей, довга широка стрічка, газетні аркуші, картки, маркери.

Кількість учасників: 6-30.

Необхідний час: 20-25 хв.

Покрокова інструкція:

1. Приготуйте картки з описом запропонованих ролей. В залежності від величини групи, використайте необхідну кількість карток. Впевніться, що хочаб одному учаснику випала роль дитини.
2. Поясніть, що часто ми, дорослі, забуваємо, що означає бути дитиною, коли з різних сторін на тебе здійснюють вплив та тиск. Ця вправа допоможе учасникам в певній мірі відчувати тиск, з яким стикаються діти. Зробіть ріку з двох довгих відрізків стрічки. Зімніть декілька газет і розкидайте їх по «річці». Це – бар'єри. Пофантазуйте. Нехай ці зім'яті газети будуть крокодилами, водоворотами, лавою і т.п. Запросіть добровольців прийняти участь у грі, роздайте їм картки з ролями. Дайте їм 2 хвилини на ознайомлення з роллю, обговорення своїх дій. Поясніть, що в нинішній час, як ніколи, дитина піддається впливу з різних сторін і, часто, це суперечливі впливи. Попросіть добровольців вийти вперед і стати по обидва боки ріки. Зав'яжіть очі добровольцю, що грає роль Дитини, прояснивши, що інші герої будуть направляти Дитину вздовж «ріки», допомагаючи обійти небезпечні місця. Герої будуть направляти

Дитину, поки вона не дійде до кінця «ріки». Підведіть підсумки вправи і зробіть висновки, використовуючи наступні питання:

- Що видумаєте про цю вправу?
- Наскільки вона реалістична?
- Чому так або чому ні?
- Як себе почувала Дитина?
- Чи стикались ви з подібним тиском в дитинстві?
- Як все це впливає на поведінку дитини?

Картки для учасників

(Кожен герой на окремій картці)

Дитина

Потрібно слухати всіх, хто буде направляти вздовж річки.

Друг

Ви – поганий друг. Ви погано впливаєте на Дитину. Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

Друг

Ви – хороший друг. Ви турбуєтесь про Дитину. Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

Бабуся\дідусь

Ви краще знаєте, що і як потрібно робити. Говоріть Дитині що робити, але пам'ятайте про її вищі інтереси. Використовуйте фрази типу: «Коли я була в твоєму віці...». Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

Лікар

Дайте Дитині поради з приводу її здоров'я і здорового способу життя. Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

Соціальний працівник

Давайте Дитині поради щодо того як себе поводити, щодо таких проблем як сім'я, дитячий садок,

Батько\мати або опікун

Ви краще знаєте, що і як потрібно робити. Говоріть Дитині що робити, але пам'ятайте про її вищі інтереси. Використовуйте фрази типу: «Коли я була в твоєму віці...». Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

Вихователь

Підкреслюйте значення дитячого садка. Давайте вказівки тільки тоді, коли вважаєте це необхідним. Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!

ЗМІ (засоби масової інформації)

Подумайте про вплив ЗМІ (ТБ, фільми, мультфільми і т.д.). ЗМІ несуть інформацію про секс, насилля, гроші і т.п. Не бійтесь фантазувати, граючи свою роль!